

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
средняя общеобразовательная школа с. Бояровка
Каа-Хемского района Республики Тыва

СОГЛАСОВАНО

ЗУВР школы

Биче-оол О.А. / /

от «24 августа» 2023

УТВЕРЖДЕНО

директор школы

Чап-оол О.С. / /

от «25 августа» 2023

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по учебному предмету (курсу)

Родному (тывинскому) языку

наименование предмета (курса)

5 класс

на 2023-2024 учебный год

Составитель:

Ховалыг Чойгана Оюн-ооловна,

учитель родного(тывинского)

языка и литературы

высшей квалификационной категории

Тайыбыр бижик. (Пояснительная записка)

Кол ниити өөредилгениң 5-9 класстарына «төрөөн (тыва) дыл» эртеминиң чижек өөредилге программазына (К.Б. Доржу, Ч.А. Сарыглар) даянып тургускан.

Тыва дыл – Тыва Республиканың үндезин чонунуң национал дылы. Тыва дыл Тыва Республиканың Конституциясында күрүне дылы кылдыр доктааттырган (май 6, 2001). Амгы үеде «тыва болгаш орус дылдарның деңге болгаш бот тускайлаң сайзыраарына таарымчалыг байдалды тургузарынче угланган» 2003 чылдың декабрь 31-де үнген «Тыва Республиканың дылдар дугайында» хоойлузу амыдыралда боттанмышаан. Тыва дыл өөредилгениң, культураның, күрүнениң болгаш тус черлерниң эрге-чагырга органнарының дылы, официалдыг хоойлу-дүрүмнерни парлап үндүрер, Тыва Республикага референдум (чугула айтырыгны чонга бадыладыры), төлээлекчилер болгаш күүсекчи органнарже соңгулдаларның дылы, албан-херек документилери эмгелээриниң, суд чорудулгазының база чагаалар дылы, массалыг медээ дамчыдар чепсектер дээш өске-даа адырларның дылы кылдыр ниитилел амыдыралында калбаа-биле ажыглаттынып турар.

Тыва улустуң төрөөн дылы янзы-бүрү медээлерни чыып тургузар, кадагалаар болгаш дамчыдар хөй талалыг система болуп чоруур. Тыва дыл кижилерни чугаалаштырар, оларны бодалын, сагыш-сеткилин илередир баазалыг хүлээлгелерин күүсетпишаан, кижилерниң бот-боттарының аразында болгаш хөй-ниити-биле харылзаалыг болурун хандырар; тыва улустуң бот-медерелин болгаш делегей көрүүшкүнүн хевирлээр, тыва кижилерни бот-тускайлаң онзагай аймак чон кылдыр хаара тудуп, оларны салгалдарын харылзаштырып, национал культуразын хүн бүрүде чаартып чоруур. Тыва дыл – өг-бүледе болгаш өөредилге системазында кижизилдилгениң дылы; тыва улустуң байлак аас

чогаалының болгаш чечен чогаалының хөй янзы жанрларын кадагалаар болгаш дамчыдарының дылы; өске эртемнерни шингээдип алырынга өзек болбушаан, уругларны бүгү талазы-биле сайзырадырының аргазы; эртемде чаа ажыдышкыннарны болгаш төөгү, уран чүүл база культураның хөй аңгы хевирлерин (жанрларын) дамчыдарының болгаш шинчилээриниң дылы; орус болгаш бүгү делегейниң чечен чогаалының, ол ышкаш эртем ажылдарының очулгазының дылы.

5-9 класстарның «Төрээн (тыва) дыл» деп чижек өөредилге программасы (улаштыр – Программа) Кол ниити өөредилгениң федералдыг күрүне стандартыга дүүштүр тургустунган (улаштыр – КНӨ-нүң ӨФКС). Программаның өзээ кылдыр эге болгаш кол ниити өөредилгениң аразында харылзаалыының принциви салдырган. Программада өөреникчилерниң чугаа чорудулгазын улам ыңай сайзырадыры көрдүнген: шын бижилгениң чаңчыл, мергежилдерин, медреселдиг номчулганы, аас чугааның утказын долузу-биле билип алырын, төрээн дылынга хостуг, шын болгаш тода чугаалаарын хевирлээри. Төрээн дылынга өөредилге уругларның ниити делегей көрүүшкүнүн делгемчидер, чогаадыкчы салым-чаяанын сайзырадыр, чаагай мөзү-бүдүш дугайында билиин болгаш чугаа чорудулгазының культуразын улам бедидеринге дузалаар. Ынчангаш «Төрээн (тыва) дыл» эртеми кол ниити өөредилгениң сорулгаларын чедип алырынга улуг ужур-дузалыг.

ЭРТЕМ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ (ПРЕДМЕТТИГ) ТОДАРГАЙ ТҮҢНЕЛДЕР

5 КЛАСС

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

Чугаа болгаш чугаалажып харылзажыры

- аас болгаш бижимел чугааны, диалог болгаш монологту ылгаар;
- бодунуң чугаазын чогаадыглар бижип сайзырадыр (тоожуушкун, угаап боданыышкын);
- аас-биле диалогту тургузар: айтырыг-харыы тургузары, бир кижини (улусту) чугааже хаара тудар, кандыг-бир темага бодалын солчур;
- монологту тургузар: тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын;
- аңгы-аңгы байдалдарда (албан ёзулуг азы хостуг: эш-өөрү, чоок улузу-биле) харылзажылга үезинде чугаа нормаларын сагыыр;

Фонетика болгаш орфоэпия

- «фонетика» болгаш «орфоэпия» деп терминнерни тодарадыр;
- үннүң утка ылгаар шынарларын тайылбырлаар;
- транскрипцияның тускай демдектериниң дузазы-биле үннерниң адаарының болгаш бижиириниң онзагайларын тайылбырлаар, сөстүн транскрипциязын бижиир болгаш фонетиктиг сайгарылгазын кылыр;

- ажык үннерниң бөлүктээшкинин тайылбырлаар: кыска, узун, өк-биле адаар; артыы одуругнуң кадыг, мурнуу одуругнуң чымчак; эрин-биле адаар, эрин-биле адавас;
- ажык эвес үннерниң бөлүктээшкинин тайылбырлаар: ыткыр, дүлей; күштүг, кошкак, эң кошкак (аяар) үннерни
- аяннажылгага чагыртпайн баар таварылгаларны тайылбырлаар;
- сөстүнүн, үжүүн тодарадып сайгарар;
- ажык үннерниң аяннажылгазын тайылбырлаар, чижектерге көргүзөр;
- бодунуң болгаш өске кижиниң чугаазында шын адалганың нормаларын сагып азы сагывайн турарын эскерип тайылбырлаар;

Графика

- алфавиттин ужур-дузазын чугаалаар;
- тыва бижиктин төөгүзүн тайылбырлаар;
- латинчиткен тыва алфавит биле кирилл алфавидинге үндезилээн алфавиттин ылгалын чугаалаар;
- ниитилел амыдыралынга бижиктин ужур-дузазын тайылбырлаар;

Сөс тургузуу. Сөс чогаадылгазы

- морфемика (сөстүң уткалыг кезектери) болгаш сөс чогаадылгазының дыл эртеминиң бир кезээ болурун тодарадыр;
- сөстүң тургузуун тодарадыр, морфемаларны тывар: сөстүң дазылы, кожумактар, дөс (укталган, укталбаан);
- кожумактар хевирлерин (өскертилге, чогаадылга, хевир) ылгаар;
- сөстүң морфемниг сайгарылгазын кылыр;
- сөстүң дазылында дүлей ажык эвес үннүң ыыткыр ажык эвес үн-биле солчу бээрин херек кырында ажыглаар;
- сөс чогаадылгазының кол аргаларын тодарадыр;
- аттыг чугаа кезектерин, кылыг сөзүн, наречиени чогаадылга кожумактарының дузазы-биле тургузар;
- өскертилге кожумактарын (чүве адының падеж, сан, хамаарылга, кылыг сөзүнүң сан, арын, үе) тодарадыр;
- хевир өскертир кожумактарны (чүве адының бичеледир, чассыдар хевири, демдек адының чадалары, кылыг сөзүнүң болбас болгаш немелде утка илередир хевирлериниң) тодарадыр болгаш ылгаар:
 - *-лыг, -зыг, -кыр, -кы* деп кожумактарның болгаш ооң фонетиктиг вариантыларының демдек ады тургузарынга ажыглаарын тайылбырлаар;
 - сөстүң дөзүн шыяр;
 - сөстүң дөзүн тодарадыр: укталган, укталбаан;

Лексикология болгаш фразеология

- лексикологияның кол билиглерин тодарадыр;
- кижиниң бодалдарын, сагыш-сеткилин илередиринге сөстүң ужур-дузазын билир;
- чаңгыс болгаш хөй уткалыг сөстөрни, сөстүң дорт болгаш доора уткаларын ылгаар болгаш сөзүглелден тывар;
- синонимнер, антонимнер, омонимнер болгаш оларның янзыларын сөзүглелден тывар, бердинген сөстөрниң синонимнер, антонимнер, омонимнерин тывар, оларны чугаага ажыглаар;
- кол демдектериниң аайы-биле быжыг сөс каттыжышкынын таныыр, сөзүглелден тывар, синонимниг одуруг тургузарынга ажыглаар, утказын тайылбырлаар;
- чугаадан табу сөстөрни чайладыр, оларны эвфемизмнер-биле солуур;

Морфология. Чүве ады. Демдек ады

- морфологияның кол билиглерин тодарадыр;
- грамматиктиг утказының болгаш морфологтуг демдектериниң аайы-биле тускай чугаа кезектерин таныыр (чүве ады, демдек ады, сан ады, кылыг сөзү);
- дузалал чугаа кезектерин таныыр;
- чүве адының грамматиктиг утказының болгаш морфологтуг демдектериниң (сан, падеж, хамаарылга хевири) аайы-биле; демдек адының утказының болгаш морфологтуг демдектериниң (шынарның демдек адының чадалары) аайы-биле тодардыр;

- тодаргай болгаш туугай чүве аттарын, хуу болгаш ниити чүве аттарын тодардыр;
- чүве адының бичеледир, чассыдар хевирлерин тургузар;
- чүве адын саннарга, падежтерге, арыннарга өскерттир;
- чүве адының синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр;
- чүве адының кылыг сөзү-биле холбаалыын тайылбырлаар;
- домакка чүве адының доора падежтериниң кожумактарын шын ажыглаар;
- адаарының падежинде чүве адын адалга кылдыр ажыглаар, домакка кол сөс болурун билир;
- тургузуунуң аайы-биле бөдүүн, нарын (дефистеп, тудуштур, аңгы кылдыр бижиир) чүве аттарын ылгаар;
- чүве адындан демдек адын тургузар;
- укталган, укталбаан демдек аттарын; шынарның, хамаарылганың демдек аттарын тодарадыр болгаш чугаага ажыглаар;
- шынарның демдек адының чадаларын (өйүнде, кошкадыр, күштелдирер), оларның уткаларын тодарадыр;
- *-лыг, -зыг, -кыр, -кы* деп кожумактар болгаш оларның фонетиктиг вариантылары-биле демдек аттарын тургузар;
- сан адын морфологтуг демдектериниң аайы-биле тодарадыр;
- тургузуунуң аайы-биле бөдүүн, нарын, катгышкан сан аттарын; утказының аайы-биле түң болгаш дугаар сан аттарын; чыырының, үүрмектээриниң, аңгылаарының, чоокшуладырының сан аттарын ылгаар, шын адаар болгаш бижиир;

5 класс – 102ш.

Хыналда болгаш чогаадыкчы ажилдар (хыналда ажил, эдертиг, чогаадыг, словарьлыг диктант, төлевилел дээш о.ө.) – 8 шак.

Теория болгаш практика – 82 шак

Ажыглаар өөрөдилге номнары:

- 1.«Тыва дыл. 5 класс». Авторлары: К.Б.Доржу, Н.Д.Сувандии, А.Б.Хертек, Б.Ч.Ооржак, Ч.А.Сарыглар, М.В.Бавуу-Сюрюн 2014ч.
- 2.«Тыва дыл. 6 класс». Авторлары: М.В.Бавуу-Сюрюн, К.Б.Доржу, Б.Ч.Ооржак, А.Б.Хертек. 2015ч.
- 3.«Тыва дыл. 6-7 класс». Авторлары: Д.А. Монгуш, К.Б. Доржу.2001ч.
4. «Тыва дыл. 5 класс». Авторлары: Е.М.Куулар, Т.Б.Оюн, Ч.А.Сарыглар, Ч.М.Тюлюш. 2022ч. ООО Издательство «Офсет» (электроннуг хевири)
5. «Тыва дыл. 6 класс». Авторлары: Е.М.Куулар, Т.Б.Оюн, Ч.А.Сарыглар. 2022ч. ООО Издательство «Офсет» (электроннуг хевири)

Дылдын кезектери	Программа аайы-биле темалар	Шактар саны	Өөреникчилернин кылыр ажил-чорудулгазынын кол хевирлеринин чижек тайылбыры
	1-4 класстарга өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын Чугаа кезектери. Сөс каттыжышкыны болгаш домак	1	Сөзүглелдерни сайгарар. Айтырыгларга харыылаар. Чурукту ажыглап тургаш, домактарны болгаш сөзүглелди тургузар. Чүве ады, демдек ады, арынның ат оруннарын өске чугаа кезектеринден ылгаар. Чүве аттарын падежтерге, саннарга өскерттир. Домакта кол сөс, сөглөкчини тывар. Кылыг сөзүн арыннарга болгаш саннарга өскерттир. Бөдүүн домактарны тургузар. Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактарының соонга бижик демдектерин сагыыр.
	Чугааның болур байдалы. Чугааның стильдери.	1	Чугааның каяа, кымның-биле, кандыг сорулгалыг болуп болурун билир. Сөзүглелдер, таблицалар-биле ажилдаар. Сөзүглелдин стилин тодарадыр.
Дыл, дыл дугайында ниити билиглер	Төрээн дыл – чоннуң эртинези (Дыл – кижилернин харылзажыр чугула чепсээ. Төрээн дыл – чоннуң чон бооп артарының үндезини. Тыва дылды өөрениринин ужурдузазы.)	1	Өөрөдилге номунда төрээн дыл дугайында материалдарнын ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелернин онаалгаларын күүседир. Төрээн дыл дээрге кандыг-даа чоннуң эртинези-дир деп билип алыр. «Дыл – кижилернин харылзажыр чугула чепсээ», «Төрээн дыл – чоннуң чон бооп артарының үндезини» деп темаларга чугааны чорудар.

			<p>Демнежилге ажылы: Тыва дылдың ниитилелге ужур-дузазының дугайында тайылбырларны, медээлерни тывар.</p> <p>«Төрээн дылым дугайында бодалым» деп төгерик столду эрттирер.</p> <p>«Тыва дылдың чечени» деп төлевилел тургузар: дыл дугайында немелде литератураны, словарьларларны тывар болгаш ажыглаар, төлевилелди эштеринге таныштырар.</p>
Дыл дугайында эртемнің кезектери	<p>Дыл эртеми болгаш ооң адырлары.</p> <p>Тыва дыл эртемнің кол кезектери, оларның демдектери болгаш чугаага ажыглаары.</p> <p>Чугааның янзылары.</p>	4	<p>Өөредилге номунда дыл эртеми болгаш ооң адырларының дугайында материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелернің онаалгаларын күүседир.</p> <p>Эртем дээрге амыдыралдың кандыг-бир адырынга хамаарышкан билиглерни өөренип көөр болгаш ону чаңгыс аайлаарынче угланган кижиниң ажыл-чорудургазының бир адыры деп билир.</p> <p>Лингвистика (лат. lingua «дыл») азы дыл эртеми дээрге дылдар дугайында өөренир эртем болур деп билир. Ук эртем делегейде шупту дылдарны болгаш дыл бүрүзүнүң дугайында өөренир, шинчилээр.</p> <p>Тыва дыл эртеми дыл дугайында ниити билиглерни, дыл дугайында эртемнің кезектерин болгаш чугаа культуразын өөредирин тайылбырлаар.</p> <p>Бөлүк аайы-биле ажылдаар: тыва дылдың кол кезектерин билири-биле тайылбырлаар: фонетика, орфоэпия, лексика, фразеология, морфология, синтаксис, орфография, пунктуация, стилистика.</p> <p>Чугааның янзыларының дугайында эге класстан алган билиглеринге даянып чугааны кылыр.</p>
	<p>Хыналда ажыл</p> <p>Частырыглар-биле ажыл</p>	<p>1</p> <p>1</p>	<p>Алган билиглерин бадыткаар, бердинген онаалгаларны күүседир.</p>
Фонетика болгаш орфоэпия	<p>Фонетика дугайында билиг:</p> <p>Үн – дылдың эң бичии кезии. Чугаа органнары болгаш чугаа үннериниң тургустунары.</p> <p>Артикуляция. Үннерниң утка ылгаар хүлээлгелери (шынарлары). Фонетиктиг</p>	18	<p>«Фонетика», «орфоэпия» деп терминер дугайында чугааны чорудар.</p> <p>Бөлүк аайы-биле ажылдаар: Үннерни бөлүктээр (ажык үннерни, ажык эвес үннерни).</p> <p>Ажык үннерни бөлүктээр.</p>

<p>транскрипция болгаш ооң чамдык демдектери.</p> <p>Ажык үннерниң бөлүктээшкини: Кыска болгаш узун ажык үннер.</p> <p>Өк-биле адаар ажык үннер.</p> <p>Кадыг болгаш чымчак ажык үннер.</p> <p>Ажык үннерниң аяннажылгазы (сингармонизм).</p> <p>Эрин-биле адаар болгаш эрин-биле адавас ажык үннер.</p> <p>Ажык эвес үннерниң бөлүктээшкини: Күштүг болгаш кошкак ажык эвес үннер.</p> <p>Аяар ажык эвес үннер.</p> <p>Ыткыр болгаш дүлей ажык эвес үннер.</p> <p>Сөске ажык эвес үннерниң каттыжар чуруму болгаш дөмейлежири.</p> <p>Ийи ажык үн аразынга дүлей ажык эвес үннүн ыткыр үн-биле солчуру. Сөстүн фонетиктиг сайгарылгазы.</p> <p>Слог болгаш ооң хевирлери (ажык, хаалчак). Тыва дылда ударение.</p> <p>Интонация. Орфоэпия дугайында билиг. Тыва дылда шын адалганың дүрүмнери.</p>	<p>Демнежип карточка-биле ажылдаар, схема тургузар.</p> <p>Ажык болгаш ажык эвес үннерни аңгылаар, оларны шын адаар. Адалгазының аайы-биле ылгалдарын барымдаалап, ажык үннерни тодарадыр. Сөстерде ажык үннерни шын адаар.</p> <p>Демнежип ажылдаар: Үннерниң утка ылгаар хүлээлгелерин (шынарларын) тодарадыр. Ажык болгаш ажык эвес үннерге характеристиканы бээр.</p> <p>Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Ажык үннерниң шын адалгазын сайгарар, тайылбырлаар, шын адаар, ажык үннерлиг сөстөрни шын бижиир. Сөстерге аяннажылганы сагыыр, аяннажылгага чагыртпайн баар таварылгаларны чижектерге көргүзөр.</p> <p>Демнежип ажылдаар: Ажык эвес үннерниң тыптыр аргазын, тыптыр черин тайылбырлаар; ажык эвес үннерни адаарының күженишкениниң аайы-биле болгаш ыт, дааштың киржилгезиниң аайы-биле ылгап тодарадыр.</p> <p>Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: сөске ажык эвес үннерниң каттыжар чурумун болгаш дөмейлежирин чижектерге көргүзөр.</p> <p>Сөсте ийи ажык үн аразынга дүлей ажык эвес үннүн ыткыр үн-биле солушканын тывар. Сөстерде ажык эвес үннерни шын адаар.</p> <p>Бөлүктөр аразынга чаржып ажылдаар: Сөстөрниң транскрипциязын дүрген бижиир. Айыткан үннерни шупту деңге ыткыр кылдыр шын адаар. Сөстерде үннерни шын адаар.</p> <p>Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Шын адалганың ужур-дузазының дугайында чугаалажыр.</p> <p>Демнежип ажылдаар: Сөстүн слогтарын тодарадыр; ажык болгаш хаалчак слогтарны аңгылаар. Бижикке слогту дараазында одуругже көжүрериниң чурумун барымдаалап слогтарга чарар.</p> <p>Бөлүк аайы-биле ажылдаар: Оюн «Ударениени шын салыңар!» (карточкаларда сөстөрниң ударениезин шын адаар)</p>
---	---

			<p>Интонация дугайында тайылбырлаар.</p> <p>Тыва дылда шын адалганың дүрүмнерин болгаш ударениени сагывышаан, сөзүглелдерни номчуур.</p> <p>Өөредилге номунун фонетика, орфоэпияга хамаарышкан материалдарының ниити сайгарылгазынга киржир.</p> <p>Бердинген сөстөрнүң фонетиктиг сайгарылгазын кылыр, транскрипцияның демдектерин шын ажыглаар: узун ажык үннер – дагаа [таъга:], аяа [айа:], өк-биле адаар ажык үннер – аът [a^bt], күштүг ажык эвес үннер – пар [п'ар], тал [т'ал], дакпырлап бижиир ажык эвес үжүктөрнүң үннери – аттар [a[̄]тар], аккыр [акыр] дээш о.ө. Сөстөрдө үннер болгаш үжүктөрнүң санының дүүшпезин тайылбырлаар.</p> <p>Бодунуң чугаазынга (чугаа чорудулгазынга) фонетика болгаш орфоэпияда алган билиглерин, мергежилдерин херек кырында ажыглаар.</p> <p>Бодунуң болгаш өске улустуң чугаазында шын адалганың (орфоэпияның) дүрүмнерин сагып турарын тодарадып билир, сагывайн турар таварылгаларда оларны эдип шыдаар.</p>
	Катаптаашкын	2	Фонетика болгаш орфоэпияга алган билиглерин катаптаар.
	Хыналда ажыл Частырыглар-биле ажыл	1 1	Фонетика болгаш орфоэпияга алган билиглерин, мергежилдерин бадыткаар.
Графика, орфография	Алфавит болгаш ооң ужур-дузазы. Тыва алфавиттиң төөгүзү. Латинчиткен тыва алфавит. Кириллицага үндезилээн тыва алфавит. Ниитилел амыдыралыңга бижиктиң ужур-дузазы. Орфография дугайында билиг. Орфографияның дүрүмнери. Тыва дылдың словарьлары. Ажык эвес үннерниң үжүктөрнүң дакпырлап бижири. Й үннүг үжүктөрлиг (я, е, ё, ю.) сөстөрнү шын	7	Графиканың дыл дугайында эртемниң бир кезээ болурунун дугайында ниити чугаага киржир. Төлевилел тургузар: «Тыва дылдың алфавиди». Латин алфавитке үндезилээн тыва алфавит-биле таныжар. Кирилл алфавидинге үндезилээн тыва алфавиттиң кыска төөгүзүн билир. Ниитилел амыдыралыңга бижиктиң ужур-дузазының дугайында угаап боданыышкынын илередир. Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Тываның дескээринде бижиктиг тураскаалдар дугайында кыска шинчилелди кылыр (башкының сүмелээни информантылар-биле

	<p>бижири. Сөс эгезинге т-д, п-б деп үннерниң үжүктерин шын бижири. Кадыг (ь) болгаш чымчак (ь) демдектерни сөске ажыглаары.</p>		<p>ужуражыр, ном саңындан херек номнарны тывар, номчулга залынга номчуттунар, херек материалдарны дилээр). Тыва алфавитти словарьлар, тайылбыр номнар (справочниктер), энциклопедиялардан медээ дилээрде ажыглаар. «Өк-биле адаар ажык үннер» деп темага дыңнадыг белеткээр. Орфография дугайында тайылбырны кылырынга киржир. Демнежип ажылдаар: Орфография дүрүмнерин сактып алыр, удур-дедир хынажыр (бердинген сөске хамаарышкан дүрүмнү тайылбырлаар азы бердинген дүрүмге чижектерини тывар) Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Тыва дылдың словарьларының дузазы-биле сөстерниң шын бижилгезин хынаар. Өөредилге номунда графика, орфографияга хамаарышкан материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелерниң онаалгаларын күүседир. Словарьлыг диктантыны бижиир.</p>
	<p>Хыналда ажыл Частырыглар-биле ажыл</p>	<p>1 1</p>	<p>Графика, орфографияга хамаарышкан билиглерин бадыткаар.</p>
<p>Лексика болгаш фразеология</p>	<p>Лексикология – дыл эртеминиң кезээ. Сөс болгаш ооң лексиктиг утказы. Чаңгыс болгаш хөй уткалыг сөстер. Сөстерниң дорт, доора болгаш көжүргөн уткалары. Омонимнер. Синонимнер. Антонимнер. Табу сөстер болгаш эвфемизмнер.</p> <p>Тывылган угунуң аайы-биле тыва дылдың лексиказы (ниити түрк лексика, өске дылдардан үлегерлээн лексика: моол, кыдат, төвүт, орус болгаш өске дылдардан)</p>	<p>25</p>	<p>Лексикология дугайында чугаага киржир, билиглерни шиңгээдир. «Сөстүң лексиктиг утказы» деп билиишкинни тодарадыр, ук теманы тайылбырлаар. Өөредилге номунда лексика болгаш фразеологияга хамаарышкан материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелерниң онаалгаларын күүседир. Демнежип ажылдаар: Бердинген сөстерниң лексиктиг утказын тодарадыр. Чаңгыс болгаш хөй уткалыг сөстерни аңгылаар. Хөй уткалыг сөстерни тыва дылдың словарьларының дузазы-биле тодарадыр, чугаага шын ажыглаар. Хөй уткалыг сөстерни болгаш омонимнерни аңгылаар. Бот ажылдаар: Хөй уткалыг сөстер-биле домактарны тургузар. Оюнга киржир: Дорт, доора болгаш көжүргөн уткалыг сөстерни домактардан тывар; доора болгаш көжүргөн уткалыг сөстер кирген сөзүглелдерни тывар.</p>

	<p>Ажыглалының аайы-биле тыва дылдың лексиказы.</p> <p>Ниити ажыглалдың сөстери. Кызыгаарлыг ажыглалдың сөстери: диалектизмнер, мергежил сөстери болгаш терминнер.</p> <p>Ховар ажыглалдың сөстери: эргижирээн сөстөр (историзмнер, архаизмнер), чаа сөстөр (неологизмнер). Жаргонизмнер.</p> <p>Хуу аттар (ономастика), оларның янзылары (топонимнер, антропонимнер, этнонимнер, зоонимнер болгаш космонимнер).</p> <p>Тыва дылдың тайылбырлыг словары.</p> <p>Сөстүң лексиктиг сайгарылгазы.</p> <p>Фразеология – дыл эртеминиң кезээ.</p> <p>Фразеологизмнер дугайында билиг.</p> <p>Фразеологизмнерниң кол демдектери болгаш утказы.</p> <p>Тыва дылдың фразеологтут словары.</p>	<p>«Эжишкилер бис» деп оюнга бөлүк аайы-биле киржир: «Синонимнер бис», «Омонимнер бис», «Антонимнер бис», «Табу биле эвфемизм бис»</p> <p>Удур-дедир хынажыр: Синонимнер, антонимнер, омонимнер тывар онаалгалар чогаадыр, оларның-биле домактар чогаадыр, аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар.</p> <p>Сөзүглелден табу болгаш эвфемизмнерны тывар. Чугаага табуларның орнунга эвфемизмнерни ажыглаар.</p> <p>Синонимнер, антонимнер, омонимнер, табу болгаш эвфемизмнер дугайында ниити чугаага киржир.</p> <p>Демнежип ажылдаар: Тыва дылдың омонимнерин чыып тывар, оларның чүге омонимнер апарганын тайылбырлаар.</p> <p>«Алдын аптара» деп оюнга бөлүк аайы-биле киржир: «Ниити түрк сөстөр», «Моол дылдан үлегерлээн сөстөр», «Кыдат дылдан үлегерлээн сөстөр», «Төвүт дылдан үлегерлээн сөстөр», «Орус дылдан үлегерлээн сөстөр», «Англи, корей, япон дылдардан үлегерлээн сөстөр» (бөлүүнге хамаарышкан сөстөрни шилип тывар)</p> <p>Ниити түрк лексиканың, моол дылдан үлегерлээн лексиканың чижектерин тывар.</p> <p>Моол, төвүт, кыдат сөстөрни аңгылаар.</p> <p>Эрги болгаш чаа орус үлегерлеп алыышкыннарны тодарадыр.</p> <p>Кыска дыңнадыг белеткээр: «Ажыглалының аайы-биле тыва дылдың лексиказы».</p> <p>«Мени каяа ажыглаар силер?» деп оюнга бөлүк аайы-биле киржир: «Каяа-даа» (ниити ажыглалдың сөстери), «Тожу кожуунга» (диалектилер), «Эштерим аразынга» (жаргонизмнер), «Ажылымга», «Аалымга» (мергежил сөстери), «Кырган-ачам дугайында сактыышкынга, чогаалга» (эргижирээн сөстөр), «Квест-оюнга» (чаа сөстөр).</p> <p>Ниити ажыглалдың, ховар ажыглалдың сөстөрүн (эргижирээн сөстөр (историзмнер, архаизмнер), неологизмнер), кызыгаарлыг ажыглалдың сөстөрүн (диалектизмнер, мергежил сөстери,</p>
--	---	---

		<p>жаргонизмнер, терминнерни аңгылаар.</p> <p>Мергежил сөстөрүн, диалектизмнерни, терминнерни чугааның янзы-бүрү байдалдарыңга ажыглаар.</p> <p>Чечен чогаал сөзүглелдеринден эргижирээн сөстөр, историзмнер, неологизмнерни тывар.</p> <p>Бодунуң чугаазыңдан жаргоннар болгаш диалектилерни чайладыр. Литературлуг дылды диалектилерден ылгаар.</p> <p>Сөзүглелди тыва литературлуг дылдың лексиктиг нормаларың сагаанының талазы-биле сайгарылганы кылып номчуур.</p> <p>«Чүү-дүр ол?» деп оюңга бөлүк аайы-биле киржир:</p> <p>«Топо», «Гидро», «Этно», «Антропо», «Зоо», «Космо» (хуу аттарны танып билир, аңгылаар, шын бижир).</p> <p>Тыва дылдың лексиказың тывылган угунуң болгаш ажыглалының аайы-биле таныыр, оларны аңгылаар, бижимел чугаага шын ажыглаар.</p> <p>Хуу аттар дугайыңда кол билиглерни шингээдир. Оларның янзыларың аңгылаар (топонимнер, антропонимнер, этнонимнер, зоонимнер база космонимнер), сөзүглелден тывар.</p> <p>Фразеологияның кол билиглерин шингээдир, медресеп билир.</p> <p>Хостуг болгаш быжыг сөс каттыжышкыннарың аңгылаар.</p> <p>Сөзүглелден фразеологизмнерни тывар, оларны синонимниг одуруг тургузарыңга ажыглаар. Оларның утказың тайылбырлаар болгаш чугаага ажыглаар.</p> <p>Фразеологизмнерни сөзүглелдерден, тайылбыр словарьдан тывар, олар-биле домактарны чогаадыр. Фразеологизмнерниң синонимин тывар. Орус дылдан чоок уткалыг фразеологизмнерниң чижектерин көргүзөр. Тыва дылдың фразеологтуг словарьң ажыглаар.</p> <p>Бөлүк аайы-биле ажылдаар: Тыва дылдың тайылбыр словарь, тыва дылдың фразеологтуг словарь (сөстөрниң болгаш фразеологизмнерниң уткаларың тодарадыр).</p> <p>Тыва дылдың очулга болгаш терминнер словарьларының төрөөн дылдың байлаан шингээдип алырыңга ужур-дузалыың медресеп</p>
--	--	--

			<p>билір.</p> <p>Бодунуң болгаш өске кижиниң чугаазында сөстөрниң ажыглалына хамаарыштыр үнелелди бээр.</p> <p>Бот ажылдаар: Сөстүң лексиктиг сайгарылгазын кылыр.</p> <p>Словарьлыг диктантыны бижиир.</p>
	Катаптаашкын	2	Лексика болгаш фразеологияга алган билиглерин катаптаар.
	Хыналда ажыл Частырыглар-биле ажыл	1 1	<p>Диктантыны бижиир.</p> <p>Сөстүң утказын, ооң бөлүүн тайылбырлаарына немелде онаалгалыг хыналда ажылды күүседир.</p>
Синтаксис. Пунктуация	Синтаксис – дыл дугайында эртемниң кезээ. Пунктуация дугайында билиг. Бижик демдектери болгаш оларның хүлээлгелери.	1	<p>Синтаксистиң кол билиглериниң дугайында чугаага киржир.</p> <p>Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Бижик демдектерин кандыг таварылгаларда ажыглаарының дүрүмнерин тайылбырлаар.</p> <p>Демнежип ажылдаар: Бижик демдектери болгаш оларның хүлээлгелерин тодарадыр.</p>
	Сөс каттыжышкыннары. Сөс каттыжышкынының дугайында билиг. Сөс каттыжышкынында өзек болгаш чагырткан сөс. Сөс каттыжышкынының синтаксистиг сайгарылгазы.	6	<p>Өөредилге номунда сөс каттыжышкыннарына хамаарышкан материалдарның ниити сайгарылгазына киржир, мергежилгелерниң онаалгаларын күүседир.</p> <p>Демнежип ажылдаар: Сөс каттыжышкынында өзек болгаш чагырткан сөстү тодарадыр.</p> <p>Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Домактардан сөс каттыжышкыннарын тывар, өзек сөстен чагырткан сөсче айтырыгны салыр. Сөзүглелдерде ажыглаттырган сөс каттыжышкыннарының утказын тайылбырлаар.</p> <p>Демнежип ажылдаар: Сөс каттыжышкынының синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.</p> <p>Бот ажыл: Бердинген модельдер аайы-биле сөс каттыжышкынын тургузар: д.а.+ч.а., с.а.+ч.а. дээш о.ө.</p> <p>Сөс каттыжышкыннарына хамаарыштыр тургузуп алганы айтырыгларны бот-боттарына салыр, онаалгаларны бээр.</p> <p>Сөс каттыжышкынының синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.</p>
	Домак. Бөдүүн домак дугайында билиг.	10	Сөс, сөс каттыжышкыны, домакты ылгаар болгаш оларны тода тайылбырлаар.

	<p>Чугаалаар сорулгазының аайы-биле домактарның хевирлери (медээ, айтырыг, кыйгырыг домактары). Алгы домаа.</p> <p>Домактың грамматиктиг ооргазы (предикаттыг төвү).</p> <p>Тургузуунуң аайы-биле домактарның янзыларының (ийи чугула кижигүңнүг (ийи составтыг) болгаш чаңгыс чугула кижигүңнүг (чаңгыс составтыг), делгеренгей эвес болгаш делгеренгей, нарынчылтынган болгаш нарынчылтынмаан, долу болгаш долу эвес) дугайында ниити билиг.</p> <p>Бөдүүн домакта логиктиг ударение дугайында билиг.</p> <p>Бөдүүн домактың синтаксистиг сайгарылгазы.</p>		<p>Хөй-биле кады (коллектив-биле) ажылдаар: Чугаалаар сорулгазының аайы-биле медээ, айтырыг, кыйгырыг домактарын тодарадыр. Алгы домаан ылгаар.</p> <p>Бот ажылдаар: домактың грамматиктиг ооргазын (кол сөс, сөглекчизин) тывар, кандыг чугаа кезээ-биле илереттингенин тодарадыр. Домакта кол сөс биле сөглекчиниң харылзаазын тайылбырлаар.</p> <p>Өөредилге номунда бөдүүн домакка хамаарышкан материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир.</p> <p>Алган билиглерин мергежилгелерниң онаалгаларын күүседип тургаш, ажыглаар.</p> <p>Башкының сүмелээни сөзүглелден тургузуунуң аайы-биле домактарның янзыларынга чижектерни билир шаа-биле тывар азы боду чогаадыр.</p> <p>Аас чугаага үн аяны, логиктиг ударениени; бижимел чугаага бижик демдектерин сагыыр. Делгеренгей болгаш делгеренгей эвес домактарны сөзүглелден тывар болгаш тургузар, домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр. Пунктуастыг дүрүмнерни сагыыр.</p> <p>Демнежип ажылдаар: Бөдүүн синтаксистиг сайгарылгазын кылыр. Бөдүүн домакта логиктиг ударение дугайында чугаага киржир.</p> <p>Өөрэнгени «синтаксис» деп темага улуг эвес тестиге харыылаар.</p>
	Катаптаашкын	2	Синтаксис, пунктуацияга алган билиглерин катаптаар.
	Хыналда ажыл Частырыглар-биле ажыл	1 1	Диктантыны бижиир, хыналда онаалгаларны кылыр.
Чугаа, чугаалажып харылзажыры болгаш чугаа культуразы	Диалог. Аас чугааның хевирлери: айтырыг-харыы, сонuurгалын оттуруп чугаалажыры, бодал солчуру. Монолог: тоожуушкун, чурумал, угаап боданышкын.	7	Өөредилге номунда диалог, монологка хамаарышкан материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелерниң онаалгаларын күүседир. Диалог болгаш монологту ылгаар. Бөлүк аайы-биле ажылдаар: Бердинген темаларга диалогтуң хевирлериниң чижектерни тургузар: айтырыг-харыы, сонuurгалын оттуруп чугаалажыры, бодал солчуру. Бот ажылдаар: Бердинген тема аайы-биле монологтуң кайы-бир

			хевиринге кыска сөзүглелди тургузар (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын), эштериниң мурнунга номчуур. Бодунун бодалын илередир, чугаа культуразын сагыыр. Чаңгыс классчыларының чугаазында эртирипкен частырыгларын хайгаараар болгаш эдер.
	Катаптаашкын. Фонетика. Орфоэпия. Орфография. Лексика болгаш фразеология Синтаксис. Пунктуация.	4	Тус-тузунда тема аайы-биле демнежип, хөй-биле кады (коллектив-биле), бөлүк аайы-биле болгаш бот ажылдаар.
	Хыналда ажыл Частырыглар-биле ажыл	1 1	Хыналда ажылды күүседир.
		102 шак	

